

A treia placă din această categorie este cea cu două personaje despărțite de crinul angevin (fig. 10) cu analogii la Suceava, Iași și Hirău.

O altă placă este cea cu trei personaje (fig. 11), două dansând iar cel de al treilea personaj fiind cimpoerul.

Din categoria plăcilor decorative cu motive gotice înscrîm și pe cea care prezintă un leu rampant într-un scut (fig. 12). Fragmentele apărute sînt cu smalț verde și galben. În cele patru colțuri ale cahleii sînt dispuse vrejuri care încadrează scutul. Leul este așezat în profil, ridicat pe labele din spate. Ca analogie găsim aceeași figură pe un fragment de cheie de boltă la Suceava¹¹, unde leul ține în labe un sul. Asemenea chei de boltă cu același motiv heraldic se întîlnesc și la biserică din Bălinești și la castelul din Hunedoara¹².

O altă placă, deosebit de frumos lucrată, este cea care prezintă animale sălbatice (fig. 13). Se distinge, lecturînd din partea de jos, un leu cu coada aruncată pe spate, iar picioarele

terminate cu ghiare ascuțite. În același registru apare un urs cu blană mare, picioare puternice cu ghiare ascuțite. În al doilea registru, o căprioară cu picioare lungi și zvelte, iar alături un porc mistreț al cărui păr este deosebit de bine redat. În registrele superioare apar căprioare de diverse dimensiuni ca și un cal. În partea de sus a cahleii nu știm ce animale mai sînt dat fiind că nu s-au putut recupera fragmente din partea superioară. Această placă este unicat.

Ultimele plăci puse în discuție sînt cele care îmbină motivele decorative geometrice cu cele animaliere (fig. 14) ca și cu motivul cavalerului cu flamură (fig. 15). În prima placă, în partea de sus figurează un animal iar restul plăcii este decorat cu motivul solar și dinți de lup. A doua placă prezintă în planul central un cavaler cu flamură pe cal, cu pîteni la picioare, iar în partea de jos același motiv solar dispus în diverse registre; pe trei laturi, dinți de lup.

Ne oprim aici cu descrierea elementelor gotice, întîlnite cu ocazia cercetărilor arheologice efectuate la Curțile Domnești din Vaslui, folosite ca decorații interioare sau exterioare. Acestea și, în special, varietatea lor, acuratețea și minuția cu care au fost lucrate, ca și ineditul unora din ele, toate dovedesc o grijă deosebită a marelui Ștefan cel Mare pentru înfrumusețarea reședinței sale de la Vaslui.

¹¹ Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare*, în „Cultura moldovenească din timpul lui Ștefan cel Mare”, 1964, p. 331, fig. 36.

¹² Ibidem, p. 336.

Notă. Desenele sînt executate de către Vrinceanu Georgeta.

SUMMARY

During the archaeological excavations carried out at the Princely Courts of Vaslui, a big number of fragments were discovered, having been former window frames, doors, stoves and ornamental plaques containing

gothic elements, which show again the high level attained by the development of the building technique during the 15th century.

ÎNSEMNARE DESPRE O CTITORIE CANTACUZINEASCĂ NECUNOSCUTĂ

MONICA GÂȚEIU, NICOLAE STOICESCU

Între cărțile vechi aflate în patrimoniul cultural al fostului județ Ilfov se află — printre alte numeroase opere valoroase — un *Evangheliar* tipărit la Snagov în 1697, care provine de la biserică din satul Manasia, aflat acum la mănăstirea Cernica. După cum rezultă dintr-o însemnare din 1874, această carte — fiind deteriorată — a fost trimisă la 1842 de Efreim Obrenovici, stăpînul satului din acea vreme, în Serbia unde a fost legată din nou în scoarțe acoperite cu catifea roșie, cu ornamente de argint. Este, după cîte știm, una din puținele cărți vechi românești legate în străinătate.

Dar importanța acestei cărți nu constă numai în legătura ei, ci mai ales într-o interesantă însemnare, scrisă pe primele file ale cărții, care amintește despre o ctitorie cantacuzinească din epoca lui C. Brâncoveanu, necunoscută din alte izvoare.

Iată textul însemnării (descifrată cu concursul colegului C. Bălan): „Dintru ale lui Șerban Cantacuzino, sin Drăghici Cantacuzino și al Păunii, s-au dat sfintei biserici în sat ce să chiamă Bărcănești, în ostrov, unde este hramul sfinților arhangheli, în vecinică pomenire părinților mei și a soțului meu Marii; care lîngă aciastă sfîntă biserică în ostrov am făcut și case dintru a lui Dumnezeu voie, muncind eu împreună cu soțul meu Marie; și încă, fiind eu la Beci (Viena) sol, singură trudindu-să, au făcut cîte pe lîngă sfînta biserică să vădu și odihnă la mulți săraci să fie în mila sa și lauda domnului Hristos... Care s-au semnal ca cî<ne>ar cuteza au o ar lua au o or vinde au o o dărui să fie anathema și bleșemat de domnul Hristos și supt urgie sfinților Arhangheli; și măcar ar cuteza a o fura, Doamne uscă-i mîinile și limba, întru slava numelui tău, ca a nu mai face

alții văzînd și ca să să slăvească numele tău purure. Ș<erban> Cantacuzino“.

Autorul acestei interesante însemnări, Șerban Cantacuzino (al II-lea, primul fiind domnul cu același nume), numit și Măgureanu (deoarece avea case la Măgureni-Prahova), era fiul lui Drăghici Cantacuzino, mare spătar. El a fost căsătorit prima oară cu Maria, fiica lui Ghinea Rustea-Văleanu, mare vornic, care a murit în 1696 la nașterea fetei sale, pe cînd Șerban — pe atunci mare comis — se afla la Constantinopol.¹

Șerban Cantacuzino a ocupat mari demnități, fiind: mare căpitan (1682—1684), mare comis (1692—1696), mare paharnic (1700—1703) și mare vornic (1706—1709). El a fost unul din marii ctitori ai epocii brâncovenesti, cînd a construit schitul Bascoavele — Argeș (1695), biserică Sf. Apostoli din Roșiorii de Vede (1708) și a zugrăvit biserică mănăstirii Cozia (1704—1705); a fost ctitor de asemenea la bolnița mănăstirii Bistrița, la biserică Șelari din București și a refăcut mănăstirea Comana, unde a fost îngropat în 1710². La toate aceste ctitorii trebuie să adăugăm acum ctitoria de la Bărcănești (de fapt Uluiți-Manasia, cum vom vedea mai jos), despre care se vorbește în această însemnare făcută de marele boier.

După cum rezultă din această însemnare, lucrările au început înainte ca ctitorul său să plece la Beci (= Viena) ca sol. Din cronicile timpului știm că Șerban Cantacuzino a făcut

¹ *Inscripțiile medievale ale României I, Orașul București*, p. 615, 783.

² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, p. 144.

parte din solia trimisă de unchiul său, Șerban vodă Cantacuzino, la Viena în 1688³; împreună cu Iordache spătarul, el a fost oprit la Viena de „chesariul“ (împăratul) vreme de 3 ani, întorcându-se în țară la 1691⁴. În timpul lipsei sale din Țara Românească — după cum se spune în însemnare — lucrările au fost continuate de soția sa Maria, care a construit și case pentru săraci. Pe baza acestor informații, putem data construcția din Bărcănești-Uluiți în 1688—1690.

Însemnarea de pe această Evangheliie a mai fost reprodușă parțial în anul 1870 în răspunsul la chestionarul trimis în țară de Al. Odobescu pentru a afla date despre „antichitățile“ existente. Cu acest prilej se oferă comisiei de la București știri foarte interesante despre ctitoria lui Șerban Cantacuzino și a soției sale, date care confirmă și întregesc pe cele din însemnarea făcută de acest boier.

Iată ce se spune despre ctitoria de la Uluiți—Manasia, pe acea vreme în județul Ialomița: „se afla în mijlocul pădurii Uluiți, fiind compusă dintr-un beciu, a cărui lungime (este) de 11 stînjeni (circa 22 m) și întinderea spre nord și lărgimea de 9 stînjeni (circa 18 m); cu bolta de zid de cărămidă groasă, pe coloane. Deasupra beciului, cu fața spre sud, se aflau clădite case cu un etaj, cu mai multe încăperi, tot de zid, acoperite cu șindrilă. De la beci spre sud erau clădite mai multe chilii (cu fața spre vest) pentru săraci, lipite una de alta, astfel încît perețele din spre est forma un singur zid“ Cîte chilii vor fi fost nu se poate constata, dar după temelia murului, a cărui lungime este ca de 30 stînjeni (circa 60 m!), se vede că au fost multe. De la aceste chilii spre vest, la o distanță de 15 stînjeni, se află o bisericuță de zid, cu bolta tot de zid, de o soliditate rară, cu hramul Sf. Voievozi (același hram din însemnare-n.a.). Pe perețele de la antreul acestei biserice, în dreapta și în stînga ușii, pe partea din lăuntru, erau zugrăvite portretele familiei Cantacuzinilor.

³ Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc, Buc. 1690, p. 188.

⁴ Radu Iogofățul Greceanu, Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod (1688—1714), Buc. 1970, p. 91.

Fig. 1. Fila de titlu a Evangheliei. Snagov, 1697.

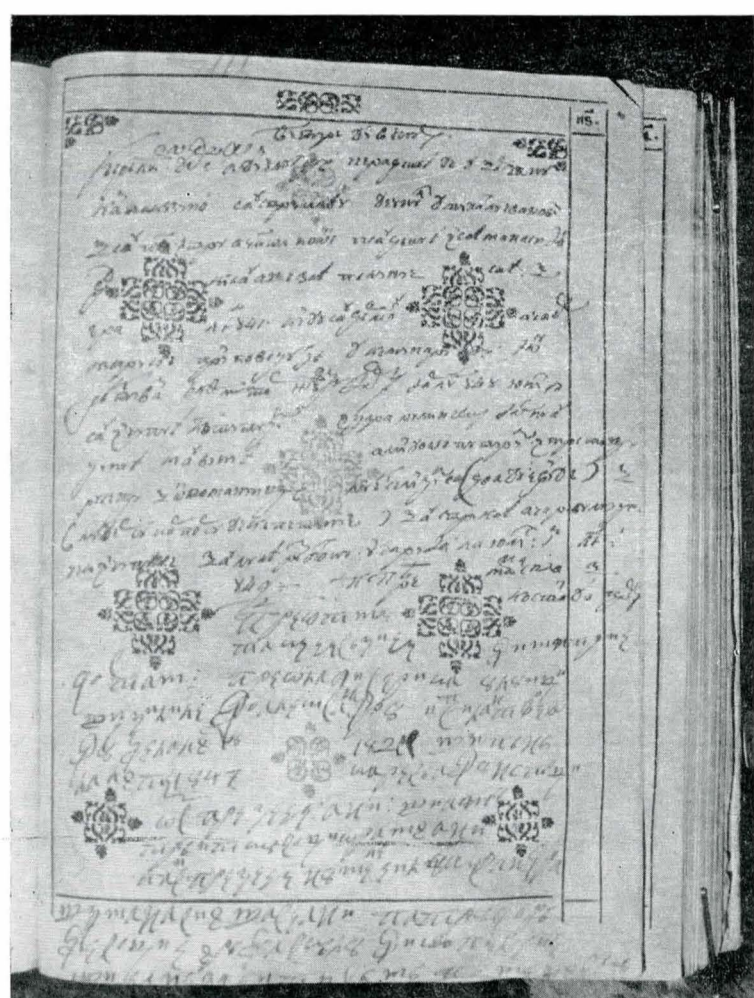
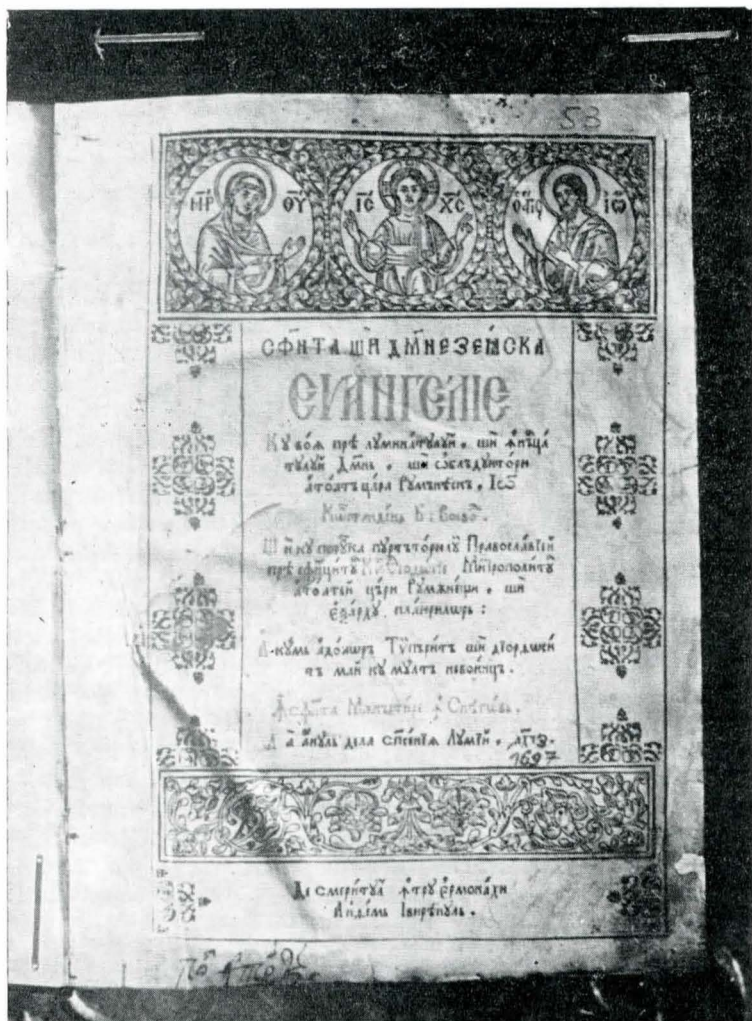

Fig. 2. Fila 56, recto, a Evangheliei. Snagov, 1697.

Toate aceste clădiri erau situate într-un ostrov al Ialomiței (amintit și în însemnare — n.a.), dar — de teamă de a nu dărîma clădirile — oamenii tăiaseră cotul râului care ocolea ostrovul. Data ruinării caselor nu se cunoștea. Biserica fusese stricată de Mihail Iovanovici în anul 1842 (fapt confirmat și de o altă însemnare la care vom reveni mai jos), unde se spune că — cu acest prilej — Evangheliia a fost dusă la biserica din Manasia. Mai departe în răspunsul la chestionar se arăta: „azi nu se mai cunoaște din acele zidării de cît numai șanțurile temeliei, căci cărămida parte s-a scos și s-a pus la biserica cea nouă din comuna Manasia de către Iovanovici, parte s-au luat de alți oameni“⁵.

În acest fel a dispărut una din ctitoriile deosebit de însemnate ale epocii brâncovenești, ale cărei construcții erau foarte mari și solide (numai chiliile pentru adăpostirea săracilor măsurau circa 60 de m lungime).

Însemnarea de pe Evangheliia din 1697 dovedește că Șerban II Cantacuzino trebuie considerat și un iubitor al cărții vechi⁶, pe lângă un mare ctitor.

În stadiul actual al cunoștințelor noastre nu cunoaștem prea multe date despre ctitoria cantacuzinească dispărută. Așa cum se spune în însemnarea analizată mai sus, cei doi ctitori au făcut și „case“. Informația este confirmată de un document din 15 noiembrie 1762 care amintește casele și biserica Mariei Cantacuzino⁷, ca și de generalul Bawr care menționează la Uluiți case boierești și două biserici⁸ (probabil una a satului și alta boierească).

În filele Evangheliarului se găsesc și alte însemnări din secolele XVIII și XIX, făcute de preoții din Uluiți—Manasia.

⁵ Acad. R. S. România, ms. rom. 227, f. 185, 186; reprodușă de N. Stoicescu, Monumentele Țării Românești acum un secol: biserici și mănăstiri „Mitropolia Olteniei“, 1969, nr. 11—12, p. 927.

⁶ El nu figurează între boierii Cantacuzini posesori de cărți, cunoscuți lui C. Dima-Drăgan, Bibliotecii umaniste românești, Buc., 1974, p. 40—48.

⁷ Acad. R. S. România, DCCVII/15. Dintr-un document din 1847 rezultă că moșia se numea Uluiți sau Manasia (ibidem, MCLXXXIX/204). Despre reparațiile necesare bisericii din Uluiți vezi și documentul din 1797 la V. A. Urechia, Istoria românilor, VII, p. 13.

⁸ Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, Frankfurt-Leipzig, 1778, p. 140.

În una din acestea se spune: „Vestire din..., cărînd-o(?) de la sf. biserică din Uluiți ce era făcută de d-lui Șerban Cantacuzino, s-au stricat de unul d-lui Mihailu Evanovici și s-au pus întru această nouă ce s-au făcut în sat Manasia, iar fiindcă s-au așezat pe linie salsul și era leatul 1841 cîndu s-au fărîmat această biserică, prin povățuirea d-lui căminarului Ion Răctivan, ocîrmuitoru județului Ialomița. Iar luna lui iunie 2 <1848> s-au început constituția în Țara Românească iar nu a ținut că au venit amîndouă puterile împărătești, rusești și otomanivești. cu eselenția sa Fuadu efende și Lideru cu corposul de căpetenie și-au stricat acea revoluție ce să începuse; și au luat război cu Ungaria la iulie 10, leat 1849“.

Foarte importantă este știrea despre sistematizarea sau „tragerea“ „pă linie“ a satului Manasia, din care pricină a fost nevoie să se dărîme vechea biserică⁹. Această operație de sistematizare a satelor a avut loc în timpul perioadei regulamentare, începînd din 1832. După cum s-a arătat într-un interesant studiu, în anul 1844, în județul Ialomița „proporția saletor aliniate era de 34,4%“¹⁰, între care intra și satul Manasia, aliniat la 1841, după cum rezultă din această însemnare. De această acțiune răspundeau ocîrmuitorii de județe, ceea ce explică citarea lui Ioan Rahtivan, ocîrmuitorul județului Ialomița¹¹, ca „povățuitor“ al tragerii la linie a satului.

⁹ Noua biserică a fost construită în anii 1842—1852 de Efrem Obrenovici, fratele principelui Miloș Obrenovici al Serbiei, pe atunci stăpînul satului (N. Stoicescu, *Bibliografia Țara Românească*, p. 416)

¹⁰ Ilie Corfus, *Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic*, „Revista arhivelor“, X, 1967, nr. 2, p. 207—208.

¹¹ Un Ianache Rahtivan medelnicer este amintit în 1825 (G. Potra *Documente privilegiate la istoria orașului București*, II, Buc. 1975, p. 198).

Autorul însemnării se dovedește bine informat și cu privire la revoluția din 1848. Precum se știe, revoluția a izbucnit la 9 iunie prin citirea proclamației de la Izlaz¹²; această acțiune a ușurat apoi izbucnirea revoluției și la București, unde mișcarea revoluționară a început la 11 iunie. Cît privește „constituția“ de care se vorbește în însemnare, aceasta a fost aprobată de popor la 15 iunie pe Cîmpul Libertății la București¹³. Cum spune și autorul însemnării, revoluția a fost înăbușită de forțele armate turcești, conduse de Fuad pașa, și de cele rusești, conduse de generalul Lüders, care au trecut Milcovul la 15 septembrie 1848.¹⁴ Fuad pașa a reinstaurat regimul regulamentar, cerînd „să piară cu totul orice urmă a revoluției“, iar Lüders a trecut apoi în Transilvania, unde a luptat cu oștile revoluționare maghiare. Este greu de spus la ce bătălie se referă însemnarea (10 iulie 1849), deoarece luptele principale au fost la alte date: 16 iulie la Sighișoara—Albești, 28 iulie la Timișoara și 1 august la Șiria—Arad.¹⁵

Iată deci cîte date interesante putem afla din cîteva însemnări pe o veche carte românească. În concluzie, subliniem încă odată însemnătatea primei însemnări reproduse în acest articol care atestă existența unei importante ctitorii cantacuzinești dispărute. Cercetări efectuate pe teren ar putea duce la identificarea temeliiilor acestei construcții.

¹² *Istoria României*, IV, Buc., 1964, p. 69 și urm.

¹³ *Ibidem*, p. 87.

¹⁴ *Ibidem*, p. 111.

¹⁵ *Ibidem*, p. 160.

CONSIDERAȚII PRIVIND TIPOLOGIA MONUMENTELOR ISTORICE DE LEMN DIN JUDEȚUL CLUJ*

dr. IOANA CRISTACHE-PANAIT

În pofida procesului impetuos de înlocuire a bisericii de lemn cu cea de zid, resimțit spre sfîrșitul secolului al XIX-lea¹ ca și în prima jumătate a celui următor², harta monumentelor de lemn din perimetrul actual al județului Cluj constituie o puternică dovadă a frecvenței lor de odinioară. Cunoașterea și studierea acestora în scopul protejării, conservării și valorificării lor științifice constituie totodată și căile posibile pentru corectarea unor afirmații, cu acest conținut: „Biserici de lemn se găsesc în special în regiunile reformate ale Transilvaniei. Cele mai cunoscute sînt bisericile de lemn din zona Călatei. Acestea le-au construit lemnarii sătești maghiari și tot ei au construit și bisericile de lemn ale

* Comunicare expusă la sesiunea anuală a Muzeului de Istorie a Transilvaniei, mai 1980.

Desenele au fost realizate de arh. Ion Scheletti.

¹ Proces surprins în lucrarea lui Kádár József, *Szotnok Doboka Vármegye monografiája*, vol. II—VII, Dej, 1900—1905; Ioana Cristache-Panaite, *Decorafția sculptată a monumentelor istorice de lemn din jud. Cluj*, în „Revista muzeelor și monumentelor — Monumente istorice și de artă“ 1/1980, p. 42—47.

² Dispariția, pînă la H.C.M. 1160/1955, a unui număr important de lăcașuri de lemn menționate, ca existente, atît în lucrarea citată a lui Kádár József, cît și în *Șematism*, Blaj, 1900; *Șematism*, Gherla, 1914, ș. a.

valahilor din împrejurimi, fapt pe care oamenii de știință valahi azi nu vreau să-l recunoască“³.

Nu începe îndoielă că printre cele 288 construcții de cult românești înregistrate în această parte a Transilvaniei de funcționarii generalului Bucov, în 1760—1762, edificiul de lemn era precumpănitor⁴.

Reliefînd cu alt prilej izvoarele antice ale motivelor ornamentale săpate în lemnul acestui remarcabil grup de monumente⁵, ne propunem, de această dată, să subliniem semnificația istorică a formelor de plan, forme preluate de la edificii pe care le precedau și pe care aveau menirea să le continue peste veacuri.

³ Bátky Zsigmond, Györffy István, Viski Károly, *A magyarság képrajza*, I, Tártyi néprajz, Ed. III-a, Budapesta, 1941, p. 273, pl. XXXIV (după Leontin Ghergariu, *Arhitectura monumentală de lemn din Sălaj*, lucrare în mss.).

⁴ Conscripția lui Bucov publicată de Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760—1762*, în „An. Inst. de Ist. Naț.“ III., Cluj, 1926, p. 616—700; Identificările au fost posibile grație lucrării lui Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I—II, Ed. Academiei R.S.R., Buc. 1967—1968; Din 435 așezări ale jud. Cluj am identificat în conscripția lui Bucov 307. Un număr de 90 sate actuale constituie fie așezări înfiripate ulterior, fie așezări ce s-au dezvoltat din foste cătune; Din cele 288 lăcașuri înregistrate de conscripție 227 erau ortodoxe și 61 unite.

⁵ I. Cristache-Panaite, *Op. cit.* p. ...